

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИХОВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ МОРАЛЬНОЇ ЯКОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

*Кучина К. О., кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри початкової освіти Мелітопольського державного
педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

В статті актуалізується необхідність підготовки майбутніх вчителів до виховання громадянськості як фундаментальної моральної якості молодших школярів. Підкреслюється, що виховання громадянськості взаємопов'язане та знаходиться в гармонійному співвідношенні з моральним вихованням. Конкретизуються складові громадянської компетентності та компоненти структури громадянськості.

***Ключові слова:** громадянськість, громадянське виховання, громадянська освіта, громадянські компетентності.*

Кучина К. О.

**ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ВОСПИТАНИЮ
ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО
ПРАВСТВЕННОГО КАЧЕСТВА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

В статье актуализируется необходимость подготовки будущих учителей к воспитанию гражданственности как фундаментального нравственного качества младших школьников. Подчеркивается, что воспитание гражданственности взаимосвязано и находится в гармоничном соотношении с нравственным воспитанием. Конкретизируются составляющие гражданской компетентности и компоненты структуры гражданственности.

***Ключевые слова:** гражданственность, гражданское воспитание, гражданское образование, гражданские компетентности.*

Kuchyna K.O.

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS TO THE CITIZENSHIP EDUCATION AS A FUNDAMENTAL MORAL QUALITY OF PUPILS OF ELEMENTARY SCHOOL

It is actualized in the article the necessity of preparation of future teachers for the citizenship education as a fundamental moral quality of the pupils of elementary school. It is underlined that the citizenship education is connected and in harmonic relations with moral education. It is concretized the components of civil competence and components of the structure of citizenship.

Key words: civicism, citizenship upbringing, citizenship education, civil competence

Постановка проблеми. Найважливішим завданням розвитку громадянського суспільства є громадянське виховання та громадянська освіта в Україні, які уможливають утвердження громадянських і моральних цінностей як найважливіших пріоритетів розвитку особистості. Зміст сучасної освіти повинен забезпечувати набуття життєвих компетентностей, серед яких стає все більш актуальною громадянська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні аспекти становлення громадянськості особистості досліджують українські вчені М. Боришевський, О. Киричук, В. Крицька, П. Омельченко, В. Оржеховська, Л. Снігур, К. Чорна та інші. Науковці створюють концепції громадянського виховання в Україні (П. Ігнатенко, М. Руденко, О. Сухомлинська) та концепції громадянської освіти (М. Мицик, С. Рябова, І. Тараненко).

У «Концепції громадянської освіти та виховання дітей і молодів України» зазначено, що громадянськість – це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядно-психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади [3]. В документі «громадянськість» визначається як духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. Автори вказаної концепції (М. Боришевський, С. Рябов,

О. Сухомлинська та інші) надали тлумачення категорії «громадянин» – це особистість, яка органічно поєднує в собі високі моральні чесноти, громадянську зрілість, патріотизм, професійну компетентність, активність і творчі начала, потребу в самовдосконаленні, розвиненість почуття обов'язку та відповідальності перед суспільством і Батьківщиною [2].

Постановка завдання (цілі статті). Ще з 90-х років в системі освіти України питання виховання громадянина розглядається як пріоритетне, пропонується інтегрувати його в навчальні дисципліни, організовувати окремі курси, упроваджувати у виховний процес, проте, в сучасних наукових розвідках відсутнє однозначне розуміння дефініцій «громадянськість», «громадянське виховання», «громадянська освіта».

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку М. Боришевського, громадянськість – це складна особистісна характеристика (якість), що інтегрує в собі взаємопов'язані утворення у свідомості та самосвідомості, які виникають на ґрунті оволодіння людиною системою громадянських цінностей, що стали для суб'єкта значущими внутрішніми регуляторами поведінки, діяльності [9]. Г. Татаурова визначає громадянськість як моральну якість людини, в якій інтегровані її духовні, психічні та психофізіологічні функції [11, с. 5].

Освітні курикулами конкретизують зміст громадянського виховання: національну самосвідомість, правосвідомість і політичну культуру, моральність та культуру поведінки особистості, патріотизм та толерантність. Документи вказують, що важливе місце у громадянському вихованні посідає громадянська освіта, яка передбачає економічну, правову й політичну освіченість і здатність керуватися нею в суспільному житті. Громадянська освіта – це систематична підготовка людей до активного суспільного життя в умовах демократії, яка об'єднує такі аспекти: правові знання, на основі яких формуються уявлення про організацію життя громадян у демократичному суспільстві; громадянські цінності – норми, установки, якості, притаманні громадянину демократичного суспільства; досвід компетентної участі у суспільному житті та практичного застосування цінностей демократії [5]. Метою громадянської освіти – є

виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини [3].

Сьогодні українське суспільство поки що лише будує громадянські відносини. Досвід Радянського Союзу та пострадянських часів вказує на вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на результат громадянського виховання. В нашій країні вже здійснювалися спроби організувати неперервну політичну (громадянську) освіту, проте, вони були приречені на невдачу, оскільки в радянському суспільстві пріоритетом були комуністичне та колективне виховання. Так у Педагогічному словнику (1960 р.) вказувалось, що «громадянське виховання – це реакційний напрям у буржуазній педагогіці епохи імперіалізму, яке ставить за мету виховання, підготовку покоління молодих робітників – покірливих слуг капіталу», а в Педагогічній енциклопедії (1964 – 1967 рр.) поняття «громадянське виховання» не розкривалось [4].

Основою процесу виховання був сформульований у Програмі КПРС Моральний кодекс будівника комунізму (1961 р.), що визначив норми поведінки радянських людей, став перспективною програмою виховної роботи [8]. Аналіз змісту основних положень Морального кодексу (їх 12), вказує на пріоритетність не власне моральних якостей, норм, цінностей, а ідеологічно спрямованих партійних установок і принципів. Не можна залишити поза увагою той факт, що трактування системи загальнолюдських моральних цінностей нагадує біблійні заповіді, а саме: "... будь зразком для вірних в слові, в житті, в любові, в душі, в вірі, в чистоті". Це означає, на нашу думку, єдність слова, почуття і справи як основи моральної чистоти. Можливо, в 1961 р. автори Програми партії Ф. Бурлацький, Є. Кусков, Б. Пономарьов не помилились, скориставшись повчаннями Нового заповіту Біблії.

Сучасні науковці довели, що громадянськість є інтегративною моральною якістю особистості. Згідно з концепціями М. Боришевського, В. Баранової, В. Трет'яченко, Л. Снігур та інших науковців у структурі громадянськості виокремлюють такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний і конативно-вольовий [6, с. 105]. На нашу думку, до зазначеної структури слід

додати четвертий компонент – моральний. Саме цей компонент актуалізує завдання формування моральної культури, дотримання норм моралі, законів, традицій і посилює внутрішню складову спрямованості особистості.

Як вважає О. Пометун, складовими громадянської компетентності є три елементи: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо), діяльнісний (уміння й навички) і процесуальний, що стосується сфери самореалізації. Реалізація ціннісного компонента передбачає відбір і структурування навчального матеріалу, побудову виховного процесу, забезпечення умов щодо формування демократичних, загальнолюдських, національних цінностей, орієнтацій, сприйняття ідеалів демократії. Реалізація діяльнісного компонента здійснюється через інтерактивне навчання, організацію спрямованої активної пізнавальної діяльності конкретного індивіда. Реалізація процесуального компонента відбувається шляхом організації навчального процесу, зміни пріоритетів, розвитку вмінь самоорганізації, самоуправління і здатності до критичного мислення [7]. Це є запорукою формування громадянської компетентності, яка передбачає здатності:

- орієнтуватися в проблемах суспільно-політичного життя, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;

- застосовувати процедури та технології захисту власних інтересів, прав і свобод, виконувати згодом громадянські обов'язки в межах місцевої громади та держави; застосовувати способи та стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;

- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що є відповідними до чинного законодавства, задовольняють власні інтереси особистості та захищають права людини й громадянина;

- здійснювати свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних і колективних рішень, ураховуючи інтереси та потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [1,

с. 89].

Реформування національної системи освіти акцентує увагу науковців і практиків на кінцевий інтегрований результат – наявність компетенції суб'єктів навчання. Зважаючи на те, що важливим завданням громадянської освіти школярів є формування у них політико-правової компетенції, необхідною є наявність вказаних компетенцій у майбутніх вчителів. В системі роботи з майбутніми вчителями ми окреслюємо наявність наступних компонентів:

- мотиваційно-ціннісного (сукупність системи цінностей, а також мотивів, адекватних цілям та завданням педагогічної діяльності у вказаному аспекті);
- інтелектуально-когнітивного (наявність знань про державу, права громадянина і людини, політичні інститути та організації);
- творчо-діяльнісного (активна участь у громадській діяльності, роботі самоврядування, благодійних організаціях, проектах та ін.);
- рефлексивно-особистісного (сукупність особистісних якостей, важливих для виконання педагогічних завдань, спрямованих на виховання культури демократизму, та спроможність здійснювати рефлексію діяльності).

Підкреслимо важливість творчо-діяльнісного та рефлексивно-особистісного компонентів, зважаючи на те, що в майбутній педагогічній діяльності вчителям початкових класів необхідно враховувати сенситивність молодших школярів до емоційно-забарвлених впливів дорослих. В молодшому шкільному віці моральні якості особистості перебувають на стадії становлення, цей вік є найбільш сприятливим для формування громадянських рис особистості, саме у цей час закладаються основи громадськості.

Підвищення ефективності громадянськості у майбутніх вчителів містить теоретичну та практичну складову (налагодження співпраці з громадськими організаціями міста: волонтерські, благодійні та ін.). Теоретична складова в підготовці майбутніх вчителів до виховання громадянськості забезпечує ознайомлення з:

- нормативно-правовою базою формування громадянської компетентності: Стратегія державної політики сприяння розвитку

громадянського суспільства в Україні (2012 р.), Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності(2012 р.), «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» (2012 р.) та ін.;

– програмними вимогами початкової школи, яка є основою для формування: певних знань (про права та свободи людини, про демократію, про державу й т. ін.); умінь (критично мислити, аналізувати політичну ситуацію, висловлювати й відстоювати свою точку зору, співпрацювати з іншими людьми тощо); цінностей (повага до прав інших, толерантність, компромісність та ін.); бажання брати участь у суспільно-політичному житті [12];

– основами громадянознавства та включенням окремих тематичних модулів у зміст інших навчальних предметів як гуманітарного, так і природничо-математичного циклів;

– досвідом організації виховної роботи, яка сприяє формуванню навичок демократичної поведінки, активної громадянської позиції.

Цей комплексний процес передбачає вироблення у майбутніх вчителів сукупності якостей і здатностей, які визначають рівень політичної і правової культури особистості, успішність її політичної активності, відповідність її життєдіяльності правовим нормам, встановленим державою [10, с. 137].

Звертаємо увагу майбутніх вчителів на те, що в школі першого ступеня учні повинні отримати елементарні знання про рідний край, український народ, толерантну взаємодію членів родини, колективу, суспільства. Навчально-виховна система представляє громадянську освіту в інтегрованому курсі «Я і Україна» та в позаурочній діяльності. Завданням такої системи є виховати в дітей позитивне особистісне ставлення до традицій і символіки України. Серед вимог до вчителя початкових класів – наявність чіткої громадянської позиції, що базується на повазі до основ конституційного ладу держави та сформований демократичний стиль з толерантним ставленням до навколишніх. Особливо важливими є окремі вміння вчителя початкових класів:

- формувати основи системи знань про Україну-Батьківщину, героїчні подвиги предків;
- залучати учнів до творчої діяльності через застосування сучасних інтерактивних технологій (колективні творчі справи; використання проектних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних методик);
- емоційно збагачувати духовними цінностями на матеріалах кращих джерел фольклору, творів дитячих письменників, поетів;
- створювати доброзичливу довірливу атмосферу навчання та спілкування з урахуванням побажань та інтересів дитини, з заохоченням проявів ініціативи, можливостей змістовного різновікового спілкування як з дорослими, так і з дітьми.

З метою актуалізації прогресивних педагогічних ідей виховання громадянськості та моральності особистості і покращення професійної компетентності педагогів нами розроблено спецкурс “Громадянське та моральне виховання у вітчизняних освітньо-виховних концепціях і програмах кінця ХХ – початку ХХІ століття”, який передбачає висвітлення динаміки і хронології розвитку ідей виховання особистості в часовій транспективі української освіти, врахування закономірностей, тенденцій, суперечностей, особливостей, історично притаманних досліджуваному періоду, в організації сучасного педагогічного впливу.

Серед основних завдань спецкурсу: сприяти поглибленню, розширенню, закріпленню та інтегруванню історико-педагогічних знань щодо становлення та розвитку вітчизняної системи виховання, її цільових засад, теоретичних концепцій виховання; розвивати вміння студентів аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між педагогічними явищами та процесами; створювати умови для формування педагогічного світогляду, усвідомлення наукового етносу і стимулювання педагогічної творчості; сприяти вихованню у майбутніх вчителів моральності, патріотизму та якостей громадянина України.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підготовка майбутніх вчителів до виховання громадянськості учнів початкової школи передбачає

інтегрування законодавчих, методологічних, психолого-педагогічних знань, активну участь в суспільному житті та наявність громадянських компетентностей. Слід урахувати, що ці компетентності є залежними від життєвих компетенцій, вони повинні бути багаторівневою моделлю, що поєднує громадянське, моральне та національно-патріотичне виховання. Напрямом наших подальших досліджень є створення такої моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О. І. та інші]. – К.: вид-во «К.І.С», 2004. – 112 с.

2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / [Сухомлинська О.В., Боришевський М.Й., Чорна К.І. та інші] // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7 – 10.

3. Концепція громадянської освіти та виховання дітей і молодів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245841402.

4. Кучинська І. Педагогічні погляди на громадянське виховання видатних українських діячів ХХ ст. / Кучинська І. // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 11. – С. 42 – 43.

5. Омельченко Л.П. Громадянське виховання / Л.П. Омельченко . – Харків: Основа, 2007. – 224 с.

6. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації : [монографія] / за ред. Л. О. Кияшко. – К. : Міленіум, 2013. – 216 с.

7. Пометун О. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді // Управління школою. – 2005. – № 8 (92). – Березень. – С. 6 – 7.

8. Програма Коммунистической партии Советского Союза. Принята XXII съездом КПСС. – М. : Госполитиздат, 1962. – 144 с.

9. Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості : [монографія] / [авт. кол.: Боришевський М.Й. та ін.] ; за ред. М.Й.

Боришевського ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ : Міленіум, 2006.– 297 с.

10. Рибак Г. Формування громадянської компетентності школярів через реалізацію системи громадянського виховання та освіти / Г. Рибак // Дир. шк., ліцею, гімназії. – 2010. – № 4. – С. 135 – 138.

11. Татаурова Г.П. Психологічні особливості формування відповідального ставлення до вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Г. П. Татаурова; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2007. – 21 с.

12. Черкашенко В. Громадянське виховання: проблеми, досвід / В. Черкашенко // Завуч . – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2009. – № 34. – С. 27 – 28.